

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง กระบวนการในการจัดการป่าเศรษฐกิจชุมชน บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบททางสังคม-เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมและศึกษากระบวนการในการจัดการและการดำเนินการป่าเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงที่คืนสภาพของพื้นที่ป่าและเสริมสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาใช้หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดการจัดการ
2. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
4. แนวคิดการมีส่วนร่วม
5. แนวคิดเครือข่ายชุมชน
6. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวความคิดเกี่ยวกับความยั่งยืน

แนวคิดการจัดการ

การกระทำใดภายในชุมชน หรือในสังคมทั่วไปนั้นควรมีหลักการจัดการภายในกลุ่มชุมชนหรือสังคมเพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันในทิศทางหรือแนวทางเดียวกัน Henri Fayol (อ้างใน ไพลีน ผ่องใส, 2531) ได้เสนอทฤษฎีการจัดการ โดยมีสาระสำคัญในกระบวนการจัดการทุกชนิดประกอบไปด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. การวางแผน (Planning) เป็นการคาดการณ์เหตุการณ์ที่จะกระทบถึงธุรกิจล่วงหน้า และการกำหนดแนวทางการปฏิบัติของการทำงานในอนาคต
2. การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการวางโครงสร้างของงานและอำนาจหน้าที่ตามส่วนประกอบให้เหมาะสม เพื่อให้งานภายในองค์กรสำเร็จ
3. การบังคับบัญชา (Commanding) เป็นการสั่งการของผู้บริหารแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งการเป็นผู้บริหารที่ดีต้องจะเป็นตัวอย่างและเข้าใจผู้ที่ปฏิบัติงาน

4. การประสานงาน (Coordinating) เป็นการเชื่อมโยงงานของทุกฝ่ายให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

5. การควบคุม (Controlling) เป็นการทำหน้าที่ต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่วางไว้

ในการจัดการใดๆ นั้น หากมีการกำหนดแผนกลยุทธ์เพื่อให้การทำงานบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย สิริดวงนภา เกตุวิจิตร (ม.ป.ป.) ได้กล่าวในบทความแนวคิดการจัดการสมัยใหม่ ถึงการกำหนดแผนกลยุทธ์ Six W (6W) การทำแผนกลยุทธ์หรือเรียกว่า Strategy Plan จะต้องประกอบด้วยโครงสร้าง ดังนี้

1. อะไร (What) มีเหตุการณ์อะไรที่เกิดขึ้น
2. ที่ไหน (Where) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดตรงส่วนไหนของธุรกิจ อาจนำ SWOT Analysis เข้ามามีส่วนในการวิเคราะห์ปัญหา คือ เราจะทำอะไร จะได้ประโยชน์อย่างไร เสมือนกับการกำหนดความต้องการหรือเรียกว่าวิสัยทัศน์ (Vision)
3. เมื่อใด (When) เมื่อทราบปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องกำหนดวิธีการในการแก้ปัญหา โดยกำหนดเป็นแผนพันธกิจ (Mission Plan) ที่มีเป้าหมายชัดเจน
4. ทำไม (Why) มีการทบทวนแผนพันธกิจว่ามีเหตุผลอะไรที่จะใช้แผนนั้นหาข้อสรุปที่ถูกต้อง
5. ใคร (Who) กำหนดผู้ที่จะต้องรับผิดชอบในการดำเนินการให้ชัดเจนว่าจะให้ใครหรือหน่วยงานใดปฏิบัติ โดยยึดถือความสามารถเป็นเกณฑ์ โดยจะต้องมีการกำหนดประเภทและแบบของยุทธศาสตร์ที่จะใช้ให้ชัดเจน
6. วิธีการ (Way) เป็นการกำหนดวิธีการรูปแบบของการใช้การจัดการ (Management) ไปสู่การกำหนดแผนกลยุทธ์ในแต่ละขั้นตอน โดยกำหนดเป็น แผนกลยุทธ์ (Strategy Action Plan)

ชุมชนนั้นจะมีความเข้มแข็งได้เมื่อมีกระบวนการจัดการภายในชุมชน ซึ่งประเวศ วะสี (2540) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาและธรรมะ เป็นองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน และสามารถสร้างสรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืนได้
2. การเรียนรู้ การศึกษาเรียนรู้ของคนในชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวกับการคิด การวิเคราะห์ การตั้งคำถามและการหาสาเหตุที่เกี่ยวกับปัญหา การพัฒนาการเรียนรู้ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการ

รวมกลุ่มคิดวิเคราะห์ หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ตัดสินใจเลือกทางแก้ปัญหาาร่วมกันตลอดจนสรุปผลการเรียนรู้เพื่อยกระดับสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาให้สูงขึ้น

3. การจัดการในชุมชน เป็นกลไกที่ทำให้กิจกรรมบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีการจัดการระบบบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในด้านต่างๆให้สมาชิก รวมทั้งการกำหนดกฎกติกาสำหรับการอยู่ร่วมกัน องค์กรใดที่ปราศจากการจัดการแล้วจะมีลักษณะเป็นองค์กรที่หลวม เป็นสมาคมของคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันเท่านั้น แต่ไม่สามารถผลักดันให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

องค์ประกอบทั้ง 3 องค์ประกอบนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นกระบวนการ กล่าวคือ การมีภูมิปัญญาและธรรมะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และการจัดการในชุมชน เมื่อมีการเรียนรู้ก็จะนำไปสู่การพัฒนาภูมิปัญญาและธรรมะให้สูงขึ้น ทำให้เกิดการจัดการที่ดีได้

อุทิศ ภูอินทร์ (2535) ได้เขียนในบทความของหนังสือพิมพ์ข่าวสด ถึงแนวความคิดการจัดการในเชิงอนุรักษ์ ว่าการนำหลักการของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนตัวเองได้ (Renewable natural resources) เพื่อนำประโยชน์ของทรัพยากรมาใช้ โดยการเก็บเกี่ยวหรือตัดทวงผลประโยชน์เฉพาะส่วนที่เพิ่มพูนขึ้นมารายปีหรือใช้ในแนวทางที่ไม่ทำลาย (non-destructive uses) จะสามารถก่อผลดีได้ตลอดไปสำหรับในปัจจุบันและลูกหลานในอนาคต และการจัดการเพื่อนำผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งออกมาใช้อย่างเต็มที่ในเชิงเศรษฐกิจ (active management) หรือการจัดการอย่างอื่นนั้นควรขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของสังคม

สุเทพ ธีรศาสตร์ (2541) ได้กล่าวว่า สิ่งกระตุ้นและผลักดันทำให้เกิดการจัดการทางสิ่งแวดล้อม คือ กฎหมาย ภาวะเบียด ราคาต้นทุนสูง ลูกค้า/ผู้บริโภค สังคม/ภาพพจน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินการจัดระบบการจัดการ ปรับปรุงกระบวนการ ออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ เปลี่ยนวัตถุดิบ ลดของเสีย ลดการใช้ ผลที่ได้รับจากการจัดการทางสิ่งแวดล้อม คือ การได้เปรียบในการแข่งขัน เพิ่มผลกำไร ลดต้นทุน เพิ่มส่วนแบ่งตลาด

จงรัก วัชรินทร์รัตน์ (2551) กล่าวว่าวิถีการการแบ่งป่าโดยอาศัยวัตถุประสงค์ของการจัดการ (Management objective) แบ่งได้เป็น ป่าเศรษฐกิจ (Economic forest, Commercial forest) เป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้เพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เช่น สวนป่า ป่าป้องกัน (Protection forest) เป็นป่าเพื่อประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การนันทนาการ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และป่าอเนกประสงค์ (multiple use forest) เป็นพื้นที่ป่าที่มีไว้เพื่อประโยชน์หลายด้านทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ป่าชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

กรมการปกครอง (2541) จัดทำคู่มือแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในภูมิภาคและชนบท ซึ่งมีแนวคิดหลักทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และแนวคิดที่ได้จากการระดมความคิดผู้ทรงคุณวุฒิและประชาชนชาวบ้าน พบว่า การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศจะต้องเริ่มที่ชุมชนในชนบทหรือภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศ จุดสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ยึดชุมชนเป็นหลัก ประชาชนต้องสามัคคี ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน สร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเสมือนทุนสังคม โดยที่มีภาครัฐและ/หรือภาคเอกชน เข้าไปให้การช่วยเหลือ สนับสนุน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และการรวมกลุ่มของประชาชน ต้องใช้กิจกรรมทางการเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเป็นปัจจัยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิก เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องใกล้ตัว

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ และอนุชาติ พวงสำลี (2538) ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชน ว่าเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชน เป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท เพื่อดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งนี้ จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับฐานความคิดและวิธีการ มุ่งเน้นการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรการผลิต การแปรรูป และการตลาด

แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

นิวัต (2530) อ้างใน วรากร ฟองกระจาย (2549) กล่าวว่า หลักการสำคัญของป่าชุมชน ขึ้นอยู่กับการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้ประชาชนดำเนินงานด้วยตัวเอง รัฐบาลเจ้าหน้าที่จะให้ความช่วยเหลือในส่วนที่เกินกำลังความสามารถที่พวกเขาจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เนื่องจากประชาชนต้องดำเนินงานด้วยตนเองจึงพยายามให้ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการปลูก บำรุง ป้องกัน รักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ด้วยตัวเองในที่สุดการดำเนินการจะบรรลุจุดมุ่งหมายคือการหยุดทำลายป่าและการบำรุงรักษาป่าเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัว

วิสุทธิ์ ไบไม้ (2550) ได้เปรียบเทียบให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นเสมือน “รากฝอย” ที่มีความสำคัญต่อดินไม้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ารากแก้วทำให้พืชเจริญงอกงามตามธรรมชาติเป็นต้น ไม้ที่สมบูรณ์และมั่นคง รากฝอยนั้นจะร้อยรัดโยงใยอย่างเหนียวแน่นคล้ายใยแมงมุมยังลึกกลงในพื้นที่ดิน ถิ่นกำเนิดจนเกิดชุมชนที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงช่วยเหลือเลี้ยงสังคมและเสริมสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีภูมิคุ้มกัน

แรงกดดันจากโลกภายนอกที่ไหลเลื่อนเข้ามาทับกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาแบบทุนนิยมก็น่าจะเป็นความภาคภูมิใจที่ผู้คนในชุมชนฐานรากนี้มีคุณค่าสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิวัฒน์ชัย อัทธการ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ นิด้า ได้กล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์มติชน ราชวัน วันที่ 17 กรกฎาคม 2546 หน้า 7 ในความหมายใหม่ของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในทฤษฎีของเขา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและของสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น (สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สื่อมวลชน ฯลฯ) ในหลายมิติ ตลอดจนทัศนคติ ค่านิยมและระบบคุณค่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณไปสู่เชิงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น ปลอดภัย ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจและผูกขาดอำนาจทางการเมือง เอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจนั้น ให้สามารถเพิ่มผลผลิตอย่างมีคุณภาพระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม สร้างความเสมอภาคทางโอกาส ขจัดความยากจน

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญให้การดำเนินการต่าง ๆ ขับเคลื่อนไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งที่เกิดผลต่อประชาชนในกลุ่มนั้น ๆ เนื่องจากเกิดจากความต้องการของบุคคลที่คล้ายกันและแสดงออกให้เกิดความเป็นเอกภาพ อีกทั้งหากประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการของการมีส่วนร่วมตระหนักถึง สาเหตุปัญหาของตนและชุมชนทำให้เกิดการตัดสินใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

ความหมายของการมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมมากมาย เช่น

ประหยัด ปานดี (2546) กล่าวถึงความหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ว่า การมีส่วนร่วม (Public participation) หมายถึง หน่วยงานของภาครัฐบาล ภาคเอกชน องค์กรเอกชน ชุมชนและประชาชนทั่วไปที่อาจจะได้รับประโยชน์หรือเสียประโยชน์จากการมีโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมกันค้นหาปัญหา วางแผน ระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีของท้องถิ่น บริหารจัดการตัดสินใจ ติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ ซึ่งจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ความหมายอีกลักษณะหนึ่งของการมีส่วนร่วมโดยความหมายทางการเมือง ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมสิทธิและอำนาจของประชาชน หรือเพื่อรักษาประโยชน์ของกลุ่ม

แล้ว ยังจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาโดยชุมชนมีบทบาทหลัก มีการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็น เอกเทศ มีอำนาจทางการเมือง การบริหารและการต่อรองในการจัดการทรัพยากร กล่าวได้ว่า เป็น การคืนอำนาจในการพัฒนาให้กับประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเองนั่นเอง

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531) กล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็น กระบวนการดำเนินงานรวมพลังของประชาชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น จะต้อง ร่วมมือกันวางแผนและการปฏิบัติงาน เพื่อสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนใน ชุมชน

มนัส สุวรรณ (2549) ได้สรุปถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจากแนวคิด และหลักการจากหลากหลายนักวิชาการ ว่าในกิจกรรมใดก็ตามควรเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น โครงการ ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการ ในการร่วมคิด และแสวงหาปัญหา การร่วมวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ เรียงลำดับความสำคัญ การร่วมขั้นตอนในการปฏิบัติ หรือดำเนินงาน และการร่วมในการติดตาม ตรวจสอบหรือประเมินผลโครงการ

จากรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Expert เรื่อง “Popular participation as Strategy for Promoting Community Level Action National Development” ได้ให้ความหมาย ของการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้กว้างๆ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่ จะทำให้สมาชิกของชุมชนและสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนา และในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของ ประชาชนอย่างแท้จริงเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
2. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน การ ปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

สินธุ์ สโรบล (2546) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการและ สถานภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย โดยให้ ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแล กระบวนการ โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นการสำรวจ วางแผน จัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิด รายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้วยังซึ่งความสำคัญของท้องถิ่นและเป็นกระบวนการเรียนรู้ ลู่ทางการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนด้วย

Jacques Bugnicourt (อ้างในทรงศักดิ์ มีชัย, 2544) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า “ทั้งโดยหลักการและโดยการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น คือ สิ่งที่สวนทางกับการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจ และการลดบทบาทของประชาชนทั้งในเมืองและในชนบท ให้เป็นเพียงผู้ถูกกำหนดในการพัฒนา”

ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ นั้น มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

อकिन รพีพัฒน์ (2527) ได้เสนอแนวคิดของลักษณะของการมีส่วนร่วมที่น่าจะนำมาพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบทของประชาชนด้านต่าง ๆ ได้แก่
 - ก. การค้นหาปัญหา จัดลำดับของปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหา
 - ข. หาแนวทางการแก้ปัญหาและดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
 - ค. ประเมินผลการพัฒนา
2. ลักษณะเงื่อนไขการเข้าร่วมกิจกรรมว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาชนบท เพราะเงื่อนไขเหล่านี้หรือไม่
 - ก. เกรงใจ ถูกบังคับ หรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า
 - ข. เข้าใจและยอมรับวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น
 - ค. เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าว จะก่อให้เกิดประโยชน์ระยะยาวแก่ตนเองและชุมชน

Uphoff (อ้างใน ชูเกียรติ ลิสุวรรณ, 2534) ได้อธิบายถึงลักษณะของการเข้าร่วมของประชาชน ดังนี้

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม ลักษณะที่เข้ามามีส่วนร่วมมาจากแรงจูงใจภายใน จะเป็นแรงหนุนหรือชี้ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอกโดยอาศัยอำนาจบารมีหรือแรงบีบบังคับจากอำนาจ ความเกรงใจหรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจจากชุมชนเองจึงจะสามารถกระทำสำเร็จแต่ก็ไม่มีผลผูกพันทางจิตใจ ความยั่งยืนต่อเนื่องของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ก็จะลดลง

2. รูปแบบของการเข้าร่วม การเข้าร่วมของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง โดยเฉพาะกิจกรรมที่ดำเนินถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมโดยผ่านตัวแทนกลุ่ม เช่น กรรมการหมู่บ้าน การเข้าร่วมของประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือ

3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เน้นช่วงเวลาของการมีส่วนร่วม การใช้เวลาเข้าร่วมในกิจกรรมหรือ โครงการต่าง ๆ จะใช้เวลาอย่างน้อยแตกต่างกัน ความถี่ห่าง จำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอ และฤดูกาลที่เหมาะสม ช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง

4. ผลของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพเป็นตัวของตัวเอง สร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นั้น สามารถสรุปใจความจากนักวิชาการและนักพัฒนา ได้ดังนี้

ไพรัตน์ เตะระรินทร์ (2527) กล่าวว่าในการมีส่วนร่วมควรมีขั้นตอน ดังนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหา และความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม ตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติงานตามแผน โครงการและกิจกรรมที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากกิจกรรม

ปัจจัยที่มีผลของการมีส่วนร่วม

พัทธา สายหู (2532) อธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมว่าขึ้นอยู่กับ

1. ปัจจัยที่มีลักษณะของโครงการ เช่น เป็นโครงการที่ประชาชนต้องการ
2. ปัจจัยที่เป็นลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ความขยัน ความสามัคคี มีผู้นำดี
3. ปัจจัยที่มาจากทางราชการ เช่น ถือเป็นโครงการสำคัญ มีงบประมาณเหลือเพียงพอ มีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน
4. ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคมสะดวก วัสดุพร้อม เศรษฐกิจของหมู่บ้าน

ไม่ฝืดเคือง

กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

ในการดำเนินการของกิจกรรมใดๆก็ตาม หากมีความร่วมมือของประชาชน หรือสมาชิก ในชุมชนน้อย การดำเนินการจะเป็นไปอย่างในวงจำกัด ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดในกระบวนการส่งเสริม ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้

บำรุง บุญปัญญา (2528) สรุปว่า

1. ต้องถือว่า ชาวบ้านคือตัวหลัก (Main Actor) ในการแก้ปัญหาของเขาเอง องค์กร ภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นให้เท่านั้น
2. ให้ชาวบ้านเป็นผู้ทบทวนหรือประเมินกิจกรรมที่ผ่านมาในชุมชนว่า เป็นอย่างไรกับ ชุมชนที่ตนอาศัย ซึ่งทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมมากขึ้นหรือล้มเหลว
3. องค์กรพัฒนาจะต้องปรับทัศนคติของตนไปปรับกับทัศนคติของชาวบ้าน เพื่อสามารถจะ รับกระแสความคิดของชาวบ้าน ได้ เพื่อทำงาน ได้อย่างสอดคล้องกับชาวบ้าน
4. กิจกรรมพัฒนาจะต้องเริ่มมีความชัดเจนในแง่เป้าหมายของการมีส่วนร่วมว่า ในที่สุด แล้วภาพรวมที่ต้องการคืออะไร เพื่อจะได้ไม่เกิดการพัฒนาผิดเป้าหมาย

ประเสริฐ กิติรัตน์ตระการ (อ้างใน นรินทร์ แก้วมีศรี, 2538) สรุปการที่ประชาชนจะเข้ามา มีส่วนร่วม ในโครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน นั้นจะต้องดำเนินการโดย

1. การทำงานโดยกระบวนการกลุ่ม เป็นการจัดรูปของการทำงานร่วมกัน มีระบบ ระเบียบของการทำงานร่วมกัน และขณะเดียวกันให้โอกาสแก่สมาชิกในการแสดงความคิดเห็นและ ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
2. ให้ประชาชนได้เรียนรู้ และเข้าใจปัญหาจากสิ่งต่างๆ ที่ใกล้ตัวไปไกลตัว จากสิ่งที่ย้าย ไปดูยาก และสลับซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานอย่างแท้จริง หรือเป็นการเข้าร่วมอย่างมีจิตสำนึก
3. กิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างเวทีเพื่อรองรับการทำงาน โดยเฉพาะการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ รูปแบบการประชุม อบรม สัมมนา นำมาสู่การปรับปรุง ให้กับท้องถิ่นตน

แนวคิดเครือข่ายชุมชน

กรมการปกครอง (2540) การสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มชาวบ้านจะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้น โดยการสำรวจว่ามีกลุ่มชาวบ้านอยู่ที่ไหนบ้าง ทำอะไรกันอยู่ และมีความสามารถในการบริหารงานเป็นอย่างไร และในขณะเดียวกันก็ต้องรู้ว่า กลุ่มชาวบ้านนั้นมีปัญหา มีข้อจำกัด มีอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมในเรื่องอะไรบ้าง จัดทำผัง

เครือข่ายองค์กรชุมชน (Mapping) เพื่อให้ภาครัฐสามารถให้การสนับสนุนได้ตรงกับความต้องการ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาศรษฐกิจพื้นฐานแบบพึ่งตนเองของชุมชนได้

ลีลาภรณ์ บัวสาย (2547) ได้กล่าวถึงฐานของพลังชุมชน 4 ฐานที่สำคัญ คือ

1. ฐานทรัพยากร ฐานทรัพยากรของชุมชนมีหลากหลาย ซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความหลากหลายของระบบนิเวศ และระบบความรู้ที่ถูกสร้างสะสมและถ่ายทอดกันมาเพื่อบันดาความอยู่รอดและความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชนที่อยู่กับระบบนิเวศนั้น
2. เครือข่ายสังคม การตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชน เมื่อต้องบุกเบิกพื้นที่ใหม่ จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิตหรือเพื่อความอยู่รอด เมื่อชุมชนก้าวพ้นภาวะคืนดินเพื่อความปลอดภัยแล้ว เครือข่ายสังคมก็ยังเป็นหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงต่างๆของชุมชน
3. ระบบความรู้ เป็นตัวตัดสินใจที่สำคัญมากกว่า ชุมชนมีพลังแข็งแกร่งแค่ไหน สามารถเผชิญปัญหาอุปสรรคได้ขนาดไหน ชุมชนส่วนใหญ่จะมีการพัฒนาชุดความรู้ของตัวเองขึ้นมาเพื่อการทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพ และหาปัจจัยที่ช่วยให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดี สบายตามควร ยิ่งชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว รับความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกมาต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ชุมชนนั้นจะยิ่งเข้มแข็งมาก
4. ระบบคุณค่าและความเชื่อ ในการยึดโยงเครือข่ายทางสังคมให้สามารถดำรงอยู่ได้ต่อเนื่องยาวนาน ชุมชนต้องมีระบบคุณค่าและความเชื่อชุดหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่เป็นเครื่องมือผูกร้อยใจของคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน รวมทั้งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือกำกับ ควบคุมพฤติกรรมของคนในกลุ่มให้อยู่ในครรลองที่เป็นที่ยอมรับ แยกระดับจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น

จุฑาทิพย์ ภัทราวทและคณะ (2549) กล่าวถึง องค์ประกอบของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเชื่อมโยงเครือข่ายที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย ตัวผู้นำกลุ่มที่มีจิตวิญญาณหรืออุดมการณ์ที่จะร่วมมือกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม ตัวกลุ่ม และ อัตลักษณ์ของกลุ่มที่มีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มเป็นที่น่าเชื่อถือ และยังมีปัจจัยภายนอกกลุ่มซึ่งประกอบด้วย กฎหมาย นโยบายของรัฐ สภาพเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่อยู่ในพื้นที่ และ หน่วยงานอิสระที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม ซึ่งองค์ประกอบของปัจจัยทั้งหลายนี้จะส่งเสริม สนับสนุนและผลักดันให้กลุ่มมีความสำเร็จในการเชื่อมโยงได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะและทิศทางของแต่ละปัจจัยที่ต้องศึกษาและจัดการให้เข้ากลุ่มสภาพของกลุ่ม

เสรี พงศ์พิศ (2548) กล่าวถึง ประโยชน์ของเครือข่ายว่าเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีการประสานพลัง (Synergy) ผลที่ได้รับนั้นเกิดจากการกระทำของคนคนเดียวไม่ได้ แต่

เกิดจากคนในกลุ่มเครือข่ายที่ร่วมมือกัน แบ่งงานกันทำ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจนมากขึ้น และได้รับความคิดเห็นใหม่ๆ จากการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคี และมีอิทธิพลต่อคนอื่นทั้งในเครือข่ายและนอกเครือข่าย อีกทั้งยังมีอำนาจในการต่อรองหรือระดมทุนให้กับเครือข่ายอีกด้วย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) ให้ความเห็นว่า เครือข่าย คือ สิ่งมีชีวิตที่เชื่อมโยงกัน อย่างไรก็ตามระเบียบและมีการจัดการตนเอง และเป็นฐานคิดที่อธิบายถึงระบบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิต ธรรมชาติและปรากฏการณ์สังคม โดยมีความสัมพันธ์กันเชิงกระบวนการแบบยืดหยุ่น ไม่ตายตัว มองได้หลายมิติ ทั้งในเชิงตรรกะและเหตุปัจจัยตามบริบทที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้โยงไปถึงคำว่า ข่ายใยแห่งชีวิต (web of life) เครือข่าย (net work) และเครือข่ายทางสังคม (social network)

เครือข่ายสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรม และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นต้น เป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย โดยสิ่งที่จะปรากฏเสมอในความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์และความเป็นเครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เป็นการตอบสนองความสนใจหรือความต้องการส่วนใหญ่ของคนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งก่อให้เกิดเป็นแนวคิด แบบแผนการปฏิบัติ การสั่งสมและการสืบทอดให้คนรุ่นใหม่ กลายเป็นวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งเป็นแบบความสัมพันธ์ที่สำคัญที่สุดในการจัดระเบียบสังคมไทย และความสัมพันธ์ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่และเกิดปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความเป็นมิตรภาพ ความเป็นหุ้นส่วนแห่งความสำเร็จและการพึ่งพาอาศัยกัน

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวความคิดเกี่ยวกับความยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะให้พสกนิกรชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิตและเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีนี้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่าง สังคมระดับท้องถิ่นและตลาดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ พระองค์ได้ทรงอธิบายว่าความพอเพียงและการพึ่งตนเอง คือทางสายกลางที่จะป้องกันการเปลี่ยนแปลงความไม่มั่นคงของประเทศได้

เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อว่าจะสามารถปรับเปลี่ยน โครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้น โดยมีปัจจัย 2 อย่าง คือ

1. การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ปริมาณผลผลิตและการบริโภค
2. ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

ผลที่เกิดขึ้นคือ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งขนาดของประชากรที่ได้สัดส่วนใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก

Martin Khor (อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2548) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีนัยต่าง ๆ ดังนี้

1. วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของชาติและระดับโลกที่มาจากความไม่เท่าเทียมของ ความร่ำรวยและรายได้ที่ทรัพยากรส่วนใหญ่ของโลกมักจะหลงไหลไปหาคนกลุ่มน้อยหรือนรวยที่ใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ในขณะที่คนยากจนที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ยังมีข้อจำกัดในการแสวงหา ทรัพยากรมาเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ และในกระบวนการผลิตสินค้าฟุ่มเฟือย เกิดความจำเป็นทั้งหลายนั้น ผลลัพธ์ที่ได้มักจะเป็นผลเสียแก่อากาศ น้ำ ดินและสิ่งแวดล้อม

2. การใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและปนเปื้อนนั่น กลายเป็นเรื่องที่น่ากังวลใจที่จะปล่อยให้มีการดำเนินธุรกิจอย่างที่เคยทำมาต่อไป การยับยั้งทางเทคนิคอาจเป็นเพียงการเลื่อนเวลาการทำลายระบบนิเวศวิทยาออกไป ดังนั้น การที่จะคงไว้ซึ่งชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในการกระจายอำนาจและการควบคุมวิธีใช้การ ทรัพยากรและการผลิต รวมทั้งจำเป็นต้องปรับปรุง “ประสิทธิภาพ” “การผลิต” และ “มาตรฐานชีวิต” ใหม่

3. ความเท่าเทียมกันเป็นหลักการสำคัญของความยั่งยืน (Sustainability) การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่การอนุรักษ์ทรัพยากรให้เพียงพอสำหรับลูกหลานในอนาคตเท่านั้น แต่น่าจะรวมถึงการเปลี่ยนแปลงการกระจายการควบคุมหรือการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นแก่การ ดำรงชีวิตของทุกคนไม่ว่าในปัจจุบันหรืออนาคต กล่าวคือ “ความยั่งยืน” ต้องอาศัยหลักแห่งการเท่า เทียมกันทั้งระหว่างคนรุ่นนี้และรุ่นหน้าภายในและระหว่างชนชาติต่าง ๆ ด้วย

4. วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมของโลกเกิดจากรูปแบบเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืนของประเทศที่ เจริญและจากรูปแบบที่ไม่เหมาะสมในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจโลกที่มีความไม่เท่าเทียมกันกล่าวกันว่าประชากร โลกร้อยละ 20 บริโภคทรัพยากรของโลกถึงร้อยละ 80

5. เทคโนโลยีด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เหมาะสมในประเทศกำลังพัฒนาทั้งในด้าน การเกษตร การบริหารทรัพยากรน้ำ การใช้พลังงานทางอุตสาหกรรม ที่อยู่อาศัย สุขภาพ และ โภชนาการกำลังหดหายไปและแทนที่ด้วยระบบความเจริญทางวัตถุ (Modernization) และระบบ

พาณิชย์กรรม ถ้าหากเทคโนโลยีดังกล่าวได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ และส่งเสริมให้มีการนำไปใช้ในภาคพาณิชย์กรรมจะช่วยให้คงไว้ซึ่งความยั่งยืนในด้านการพัฒนาที่มาจากวิถีชีวิตจริง

6. เมื่อมองในภาพรวมของความเสมอภาคแล้ว มีความจำเป็นที่ต้องแสวงหาความสมดุลกันระหว่างผู้บริโภคที่มีความแตกต่างทางฐานะและความจำเป็น ทั้งด้านชีววิทยาและนิเวศวิทยา

7. ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความเท่าเทียมกันทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมช่วยให้เกิดการเติมเต็มสนองความต้องการของมนุษยชาติ ซึ่งผลที่ตามมาคือ มิตรภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนและความยินดีต่อธรรมชาติอย่างกลมกลืนกัน ทั้งหมดนี้ย่อมสัมพันธ์กันเสมือนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความยั่งยืน

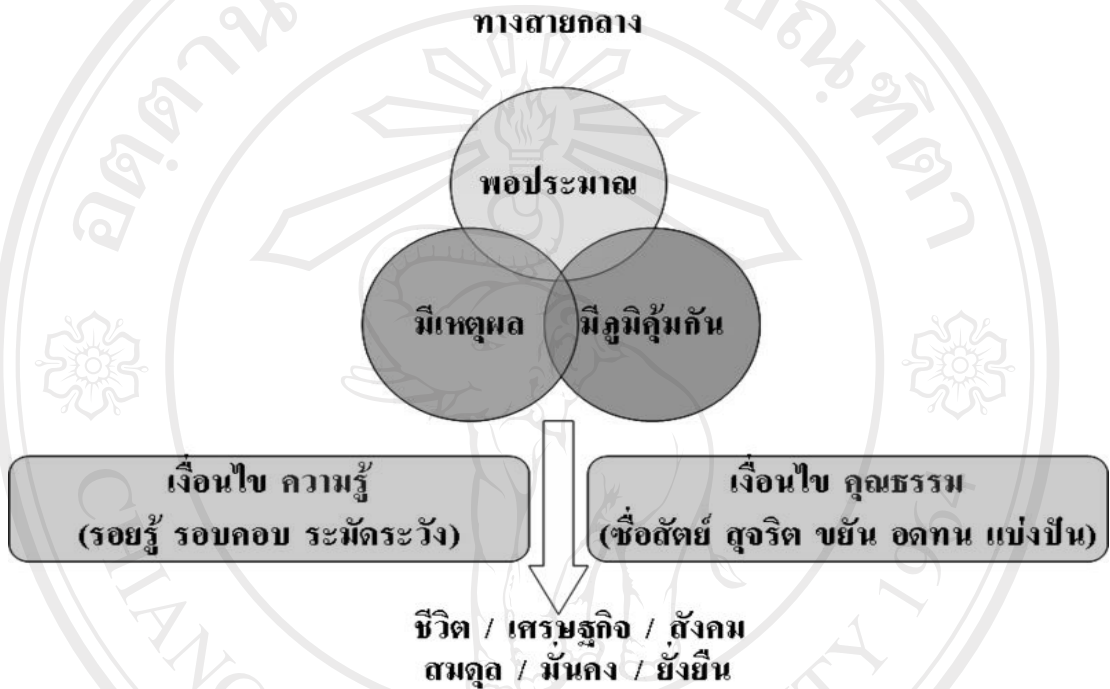
8. การเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่น และระดับโลก เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการต่อสู้เพื่อความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม และความเท่าเทียมกันทางสังคม คำกล่าวที่ว่า “Think globally, plan regionally and act locally” อาจจะไม่พอ คงต้องกลับมากล่าวเพิ่ม ว่า “act globally” ด้วย

9. ประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบันกำลังหลงลืมแนวทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่การพึ่งพาตนเอง และเสริมสร้างศักยภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะการแทรกแซงด้านเศรษฐกิจ และการเมืองจากประเทศที่เจริญกว่าและจากองค์กรการเงินระดับโลก เช่น ธนาคารโลก และองค์การการค้าโลก (World Trade Organization หรือ WTO)

ซึ่งสรุปได้ว่า ความยั่งยืนมีความสำคัญที่เกิดจาก 1. องค์ประกอบทางสังคม สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา พฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนกัน และอย่างเท่าเทียมกัน 2. การผลิตและการบริโภคต้องมีความสมดุลกัน รวมทั้งสัมพันธ์กับพฤติกรรมการผลิตและบริโภคทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก 3. เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น

ปรีชา เปลียนพงศ์สานต์ (2547) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนยาวนานตามทฤษฎีนิเวศวิทยาสมัยใหม่ The GAIA Hypothesis ของ JAMES LOVELOCK (1979) ซึ่งมีแนวคิดหลักคือ พิภพของเราคือสิ่งมีชีวิตถูกสร้างขึ้นมาโดยอินทรีย์ต่าง ๆ ที่มีชีวิต และดำรงอยู่ได้เพราะสิ่งเหล่านี้ อินทรีย์ที่มีชีวิตทั้งหมดนี้จะมีความเชื่อโยงกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบโดยจะทำหน้าที่หล่อหลอมเงื่อนไขสำหรับการ ดำเนินชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลายบนพื้นพิภพ ถ้าอินทรีย์ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกทำลาย ชีวิตทั้งหมดจะถูกกระทบกระเทือนไปด้วย LOVELOCK ต้องการบอกเราว่า มองจากแนวคิดของเก-อา โลกพิภพมีกฎแห่งธรรมชาติของตนเองซึ่งใครจะมาละเมิดไม่ได้ การที่มนุษย์พยายามที่จะครอบครองและบุกรุกธรรมชาติโดยทึกทักว่าตนเองเป็นเจ้าของธรรมชาติ นั้น มนุษย์จะต้องพบกับความหายนะ แต่ถ้ามนุษย์เคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็จะให้ความอุดมสมบูรณ์แก่มนุษย์ เนื่องจาก มนุษย์เองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบทางชีวิตที่สำคัญส่วนหนึ่งซึ่งมีหน้าที่สร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติมองจากแง่นี้แล้ว ความยั่งยืนยาวนานก็

คือ การยึดมั่นใน “กฎของธรรมชาติ” หรือ ยึดถือในสิ่งที่เราเรียกว่า “กระบวนการพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อม” โดยมนุษย์จะต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลาถึงผลกระทบจากธรรมชาติอันเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ นอกจากนี้จะต้องเข้าใจและเคารพ “กฎของนิเวศวิทยา” ในโลกธรรมชาติแล้ว มนุษย์เรายังต้องพัฒนาอุดมการณ์และจิตสำนึกใหม่บนรากฐานของความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติด้วย

Sustainable, Sustainability มักจะใช้ขยายความต่างๆ เช่น ในคำว่า Sustainable development การพัฒนาในปัจจุบัน จะไม่มุ่งเน้นในการนำทรัพยากรมาใช้มากเกินไป แต่จะเน้นว่าจะทำอย่างไรจึงจะนำทรัพยากรมาใช้ได้อย่างพอเหมาะพอดี แต่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยังไม่เหลือทรัพยากรให้รุ่นหลัง ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนาอย่างแบบยั่งยืน

ผลผลิตอย่างยั่งยืน Sustainable Yield การเพาะปลูกผลิตอะไรก็ตาม ทำอย่างไรจะให้ผลผลิตที่ได้คงเดิมตลอด เช่นการปลูกข้าว ฯลฯ การอุตสาหกรรม รักษาผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ให้คงเดิมตลอด

Sustainable Tourism การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ส่งเสริมหรือพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างไรก็ได้ โดยทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่ถูกทำลายนักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวชื่นชมได้ตลอดไป เช่นไม่ขีดเขียนตามผนังถ้ำ สลักชื่อบนต้นไม้ ฯลฯ

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องในลักษณะของปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กล่าวคือ ต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีบทบาทกับอีกฝ่ายหนึ่ง

มนุษย์ ↔ สิ่งแวดล้อม ดังภาพข้างล่างนี้อธิบายถึงความโยงใยและความสัมพันธ์ของ สิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดมีความมั่นคงและยั่งยืน

ที่มา: มนัส สุวรรณ. นิเวศวิทยาของมนุษย์ (Human Ecology)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เด่น เกรือสาร (2543) ได้ทำการศึกษาในเรื่องการจัดการ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพืชของชาวม้งในหมู่บ้านผาปู่จอม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยแบ่งชนิดประเภทในการศึกษาเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน พื้นที่การเกษตรสวนข้างบ้านและพื้นที่กั้นชนระหว่างบ้านกับป่า พบว่า ถ้ามีการจัดการ การอนุรักษ์อย่างเป็นระบบมีกฎระเบียบ ข้อห้าม บทลงโทษ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเท่าที่จำเป็นจะทำให้รักษาพรรณพืชในพื้นที่ได้อย่างหลากหลาย

ประชัน พิบูลย์ (2544) ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพการพัฒนาป่าชุมชนโดยองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีกิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จัด โครงการเพื่อการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนทุกหมู่บ้าน จัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดตั้งกองทุนป่าชุมชน กำหนดแผนจัดการสัมมนาระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและการจัดทำโครงการ อบต. สัจจรเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเห็นความสำคัญของป่า พบว่า มีปัญหาอุปสรรค จากทั้งเจ้าหน้าที่ อบต. เองและชาวบ้านในด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชน และความสำคัญในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอทำให้ อบต. ไม่สามารถสนับสนุนให้เกิดการจัดการป่าชุมชนได้เต็มที่

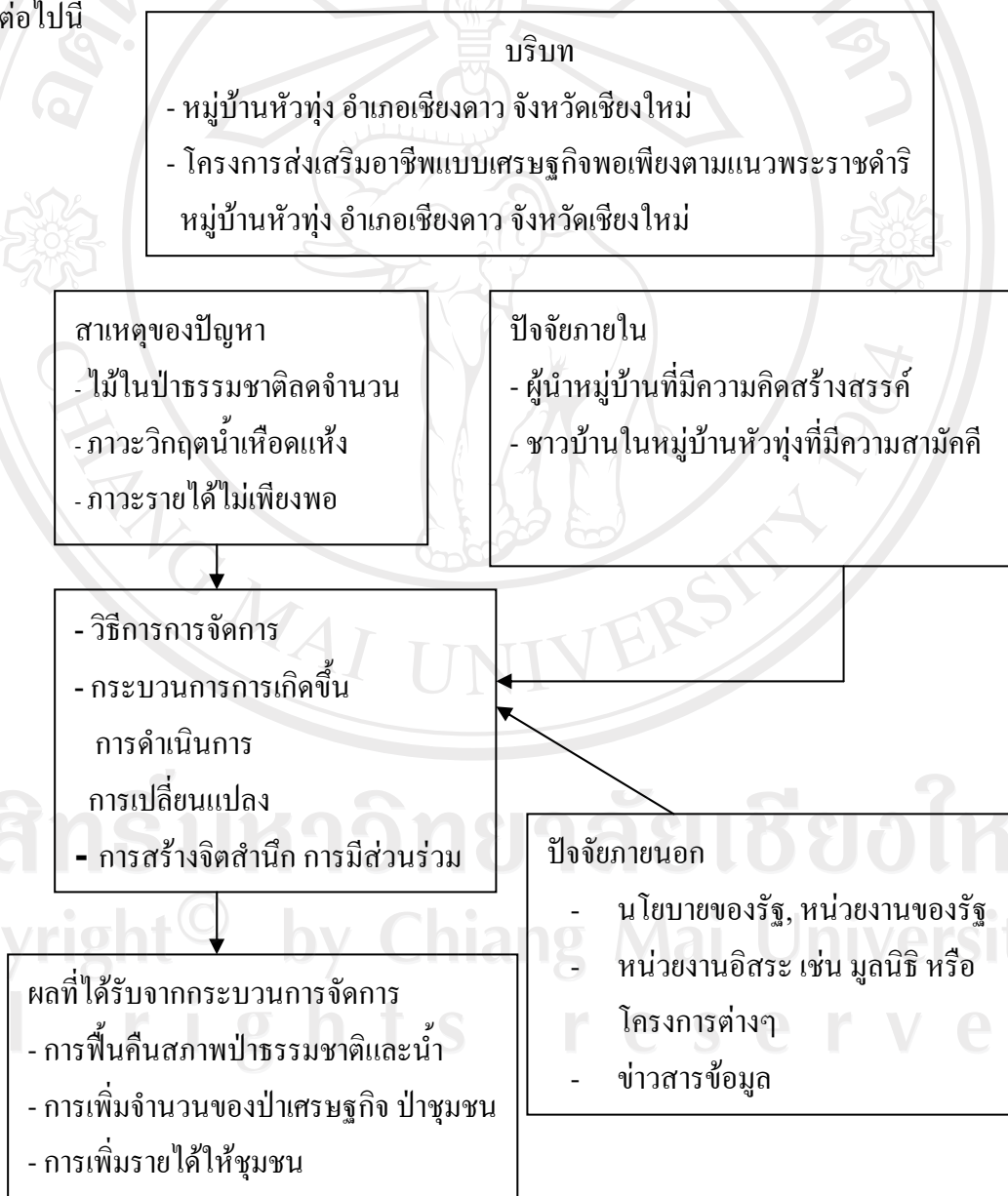
สามารถ สุมโนจิตรภรณ์ (2548) ศึกษาเรื่องการจัดการป่าไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพและข้อจำกัดของระบบเศรษฐกิจชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าและความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการธุรกิจชุมชนแปรรูปหน่อไม้ พบว่า ชุมชนมีการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าไผ่ให้มีความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสอดคล้องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน โดยทางโครงการพัฒนาออยตุงได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าไผ่ ทั้งในด้านการกำหนดกฎระเบียบและการจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าไผ่ ชุมชนมีการจัดการป่าไผ่อย่างมีความเหมาะสมด้วยการกำหนดกฎ กติกา ในการที่จะไม่ใช้ประโยชน์เกินกำลังการผลิตไผ่ และสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนที่จะดำเนินการตามกฎ กติกาที่ร่วมสร้างไว้ ซึ่งถือเป็นการดำเนินการที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน อีกทั้งชุมชนยังสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการดำเนินงานมาปรับปรุงและแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นต่อไปในอนาคต ถือเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

วารากร ฟองกระจาย (2549) ศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยการเปรียบเทียบหมู่บ้านที่มีความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนจำนวน 2 หมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ และพบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ความคิดเห็นต่อกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนและความคิดเห็นต่อความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน และมีประเด็นปัญหาสำคัญหลัก อุปสรรค และเงื่อนไขในการดำเนินการต่อการจัดการป่าชุมชนคือ การขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐและผู้นำชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุมชน

อัญชลี หาญฤทธิ์ (2547) ได้ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนโดยเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาที่มาของเครือข่ายป่าชุมชนและเงื่อนไขของการรวมตัวของเครือข่ายและศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการบริหารการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบนมีหมู่บ้านนาหวาย ตำบลเมืองนะและตอนล่างมีหมู่บ้านปางมะโอ ตำบลเมืองนะ พบว่า กลุ่มเครือข่ายเกิดจากการรวมตัวของชุมชนรักษาป่า 17 ชุมชน จากความขัดแย้งในแนวทางการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเห็นว่าหากแต่ละชุมชนแยกกันทำงานจะไม่มีประสิทธิภาพและเข้มแข็งเท่ากับการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย และผลของการเปรียบเทียบการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของกลุ่มสมาชิกพบว่าสองหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบนและตอนล่างมีการกำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้คล้ายกันเนื่องจากใช้รูปแบบการจัดการป่าไม้โดยชุมชนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต แต่ยังไม่เข้าใจในรูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพราะ ไม่มีกฎหมายรองรับและกระจายอำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ จากการศึกษาค้นคว้าและประมวลประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการป่าเศรษฐกิจชุมชน ผู้ศึกษาใช้กรอบความคิด (Conceptual Model) ของวิธีการจัดการ กระบวนการ การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วม เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาถึงกระบวนการจัดการภายในชุมชนที่สามารถผันแปรวัตถุดิบในป่า ให้นำมาซึ่งรายได้เสริมและพัฒนาเป็นรายได้หลักของสมาชิกในหมู่บ้าน จนประสบผลสำเร็จเป็นตัวอย่างให้กับหมู่บ้านใกล้เคียง อีกทั้งยังสามารถฟื้นคืนสภาพป่าในเขตอนุรักษ์ให้สมบูรณ์ขึ้นดังแผนภาพกรอบแนวคิดที่แสดงดังต่อไปนี้

แผนภาพ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา